

Art. pukovnik u rezervi
Božidar LUKIĆ

SUŠTINA FAKTORA VREMENA I PROSTORA KAO VOJNIH KATEGORIJA

U našoj vojnoj literaturi, teoriji i praksi, svi *bitni* činioци od značaja za pripremanje i vođenje rata i oružane borbe svedeni su, kao što je poznato, na četiri osnovna faktora: ljudski, materijalni, prostor i vrijeme. U njima su sadržani (uključeni, inkorporirani) i svi ostali »faktori« kao konstitutivni elementi: moral je, npr., element ljudskog faktora, naoružanje — materijalnog, i sl. Svaki od pomenutih faktora ima, naime, više sastavnih delova (elemenata), a svi su oni međusobno uslovljeni i povratno dejstvuju jedni na druge. Njihovo izučavanje i procjena predstavljaju jedan od uslova za pravilno odlučivanje, i to ne samo u pojedinačnim borbenim situacijama već i u domenu ratovodstva i strategije.

1. Kada je riječ o »vremenu« i »prostoru«, problem se javlja u dvostrukom vidu: kako ih definisati i, što je još važnije, kako ih svesti na pravu mjeru i vrijednost radi zadovoljenja praktičnih potreba savremene borbe u kojoj ovi faktori imaju znatno izraženiju ulogu nego u ratovima prethodnih epoha. U pogledu definisanja faktora vremena i prostora postoji suštinska razlika između njihovog tumačenja u vojnoj literaturi (imamo u vidu dosadašnji udžbenik »Osnovi narodne odbrane« na Univerzitetu) i u udžbenicima geografije i fizike. U vojnoj literaturi se faktor *vrijeme* javlja u višestrukom značenju: kao tok, kao period, kao trajanje i kao atmosferska pojava. Kao tok označava ubrzavanje i usporavanje; kao period — doba dana, godine; kao trajanje označava prostornu dimenziju vremena (koliko nešto traje), i kao atmosferska pojava — kišu, snijeg i druge atmosferske uslove. Faktor *prostor* obuhvata: kopnenu teritoriju, pomorski i vazdušni prostor, i kosmos. Pri tom se i ovdje, tj. u kvalitativna svojstva prostora, pored ostalih, ubrajaju klima i neke atmosferske pojave.

U geografiji, međutim, pojmovi vrijeme i klima su razdvojeni. Pod pojmom *vrijeme* podrazumijeva se »stanje atmosfere u trenutku njenog osmatranja« ili »vrijeme je trenutno stanje vremenskih elemenata u nekom mjestu«, a njegove elemente čine: temperatura vazduha, sijanje Sunca, oblačnost, padavine i vjetrovi. Klima se definiše kao »prosječno stanje vremenskih elemenata iz niza godina u jednom mjestu ili oblasti.« Kao što se vidi, geografija odvaja klimu od vremena, s tim što pod vremenom podrazumeva samo atmosferske pojave (i ništa više), a pod klimom isto to, samo u prosjeku.

Iz prethodno navedenih tumačenja nije teško utvrditi postojanje suštinskih razlika. U vojnoj literaturi, naime, vrijeme se kao jedinstveni činilac (faktor) uzima, po potrebi, za sve navedeno: kao tok, period, trajanje i atmosferska pojava, a prema tretmanu Geografije klima je uklopljena i u vrijeme (kao »atmosferska pojava«) i u prostor (kao »klima«). Takvo tumačenje je, očigledno, zadržano iz tradicionalnih razloga, i u narodu je prenošeno iz stoljeća u stoljeće. Koje je vrijeme, u kom vremenu, je li vrijeme, kakvo je vrijeme itd., i stim u vezi različiti odgovori: jutro, zima, 8 sati, prošli vijek, sunčano, noću, dugo, davno itd. — uobičajeni su način razgovora, u kojima se različite kategorije podvrgavaju pod jedan jedinstveni naziv — vrijeme. To nije slučaj samo u nas, već i kod mnogih drugih naroda. Za fiziku, međutim, kao egzaktnu nauku, koja svoj prilaz pojmovima ne prilagođava tradiciji i navikama, vrijeme ima samo jednu dimenziju — trajanje.

2. — Čovjek je još od pamtivijeka bio zainteresovan da odredi vrijeme u jednom trenutku dana, koje bi mu služilo kao polazni moment i pokazatelj u određivanju veličine intervala između dvije pojave. On je to činio na razne načine, i u traženju najboljih rješenja pronalazio je i usavršavao sredstva (sprave-instrumente) za mjerenje vremena, od najprimitivnijih (obično sunčanih), preko pješanih i vodenih (protočnih), Galilejevog i Hajgensovog sata sa mehanizmom i kazaljka, do savremenih hronometara. Naporedo s tim, odredio je i osnovnu vremensku jedinicu, koja je bila neophodna za mjerenje tih intervala. Tako je za sve sisteme uzeta jedna jedinstvena osnovna jedinica — sekund.

Potrebu »mjerenja vremena« nametnula je, prije svega, jedna od osnovnih dijalektičkih zakonitosti — kretanje, koje se izražavalo trajanjem i mjerilo vremenskim jedinicama mjere. Time je mjerenje vremena, odnosno trajanje kretanja materijalnog svijeta u njemu, postalo činilac koji prati svaku pojavu i svaku radnju, odvijala se ona u mjestu ili pokretu, i od najsitnijih intervala trajanja

do milenijuma. Ono je postalo neophodan regulator za usklađivanje odnosa između tih pojava i radnji prema mjestu i potrebama čovjeka i društva, i jedan od osnovnih regulatora u procesu proizvodnje i uopšte razvoju društva. Bez mjere trajanja ne mogu se ni zamisliti fizika i druge naučne discipline.

Vrijeme je nematerijalno, besadržajno i beskrajno, pa kao takvo nema ni svoj kvalitet ni kvantitet. Ono se, samim tim, i ne kreće, već se u njemu kreće i mijenja sav organski i neorganski materijalni svijet. Prema tome, nenaučno je vremenu, kao nematerijalnoj kategoriji, pripisivati materijalna svojstva i prilagođavati ga tako trenutnim materijalnim potrebama. Vrijeme, naime, ništa ne »ubrzava ili usporava«, već se materijalni svijet, koji se u njemu nejednako kreće, ubrzava ili usporava. To što se »tok« tog kretanja može da izmjeri i uporedi s nekim drugim kretanjem — ne osporava, već samo potvrđuje prethodnu konstataciju. Još je nenaučnije uzeti takvo vrijeme i njime, pod nazivom »period«, označavati doba dana, godine itd.

Drugim riječima, ne možemo vrijeme, kao nematerijalni faktor, posmatrati kao činioca koji utiče na materijalni svijet (ostale faktore). Pristup je obrnut: materijalni svijet u njegovom kretanju možemo posmatrati kao činilac koji utiče na vrijeme, odnosno trajanje. To kretanje, zavisno od odnosa kvaliteta i kvantiteta materijalnog svijeta (ostalih faktora), biće brže ili sporije, što znači da trajanje kao nematerijalno svojstvo, transkribovano u materijalni izraz, znači brzinu kretanja materijalnog svijeta u nematerijalnom vremenu.

3. — Ovladati vremenom kao faktorom rata i time nadvladati protivnika pretpostavlja maksimalno razvijanje svih elemenata u ostalim faktorima do te mjere da se protivnik preduhitri, odnosno preduhitren suprotnim uticajem učini sporijim. A to znači da pod pojmom »procjena vremena«, u suštini, ne cijenimo vrijeme u njegovoj jedinoj dimenziji — trajanju, niti to možemo, već cijenimo kretanje (uticaj, djelovanje, rad) svih ostalih faktora u njemu, kako bismo što više skratili trajanje tog kretanja u odnosu na protivnika. Poznat je već, kao školski primjer, slučaj Francuske, koja je u I svjetskom ratu imala »dovoljno vremena« da onemogući manevar njemačke armije kroz Belgiju, jer je pokretljivost oba protivnika bila približno ista, dok joj u II svjetskom ratu to nije uspjelo. Njemačka armija je, pored nekih drugih prednosti, uglavnom zahvaljujući »motoru« skratila vrijeme, tj. trajanje ovog manevra i uspješno ga završila.

Strategija »blickriga«, zasnovana na udarnoj snazi i brzini, postala je ne samo model već i uslov za sve savremene agresore. Prema tome, ona je nametnula kao zakonitu obavezu svim zemljama, koje se spremaju za odbrambeni rat od takve agresije, da svojom strategijom i taktikom parališu bar jednu od te dvije komponente agresora, prije svega brzinu. Na taj način i druga komponenta — vatrena moć, tijesno vezana za brzinu, gubi veliki dio svoje vrijednosti, naročito u jedinicama kopnene vojske. Skratiti na najmanju moguću mjeru trajanje sopstvenih radnji, naročito u pripremnom periodu za borbu (procjena situacije, donošenje odluke, pokret i pregrupisanje, zauzimanje borbenog poretka za napad itd.), a, s druge strane, primjenom najrazličitijih mjera prisiliti agresora da »produži vrijeme« svog prodora u dubinu — zaustavljajući ga, natjerujući na razvijanje, onemogućavajući mu vezu s vazдушnim desantima itd. — predstavlja jedan od osnovnih uslova za dobitak »trke u vremenu«, a time i pobjedu nad njim. Ako se tako shvati »procjena vremena«, odnosno procjena trajanja pojedinih radnji, onda ona ne bi smjela, iz želje za brzinom, da se izvodi na račun tačnosti, odoka. S obzirom na veliki broj radnji, čije trajanje treba cijeniti, dobro izvršena podjela posla u ovom pogledu omogućava komandantu da čak i za kraće vrijeme dođe do neophodnih elemenata za donošenje odluke.

Iz svega izloženog proizilazi, kao zaključak, da vrijeme, kao faktor rata, treba svesti na njegovu pravu i jedinu mjeru i vrijednost — trajanje.

4. — Što se tiče prostora kao faktora rata, razmatranje se, u ovom konkretnom slučaju, svodi samo na obim koji zahvata klimu i atmosferske pojave, jer su i ovi pojmovi, kao što je ranije izloženo, uključivani u faktor vremena i prostora.

Očigledno je, međutim, da su klima i atmosferske pojave tijesno vezane za prostor (za kopno, more, vazduh, kosmos), da proizlaze iz procesa koji se odvijaju u prostoru, da su u određenom prostoru onakvi u kakvim je uslovima i sam taj prostor, i konačno — da su zavisni i od položaja prostora (Zemlje) prema Suncu (godišnja doba), kao i od doba dana (dan — noć).

Prema tome, ukoliko se ove pojave cijene, mogu se cijeliti samo u okviru prostora i kao njegov sastavni dio. Za vojnika, odnosno starješinu, nema velikog značaja niti interesa proučavanje ovakve ili onakve noći, ovakve ili onakve pojave (kiša, zime itd.) kao pojave za sebe, odnosno meteorološke kategorije. Za njega je bitno — kako ove pojave, u uslovima konkretnog prostora, utiču na rad

i upotrebu ljudskog i materijalnog faktora na datom prostoru, kako i koliko utiču na uzajamni odnos kvaliteta i kvantiteta tih faktora (ljudskog, materijalnog i ostalih elemenata prostora) u odnosu na iste faktore kod protivnika, koliko im uvećavaju ili umanjuju vrijednost, itd. Razmatrati prostor kao faktor rata bez klime, atmosferskih pojava i ostalih elemenata koji s njim čine jednu jedinstvenu cjelinu, i izdvajati te elemente u kategoriju »vrijeme«, značilo bi zadržavanje starih i prevaziđenih navika i prakse, što je u direktnoj oprečnosti s naučnim tretmanom ovih pojmova.